

תפורה

סתיו 2021

57

ההיבט המגדרי
בתקשורת:
אונס, עוצמה,
שליטה,
אידיאולוגיה
גיבורים טרגיים
מודרניים
מסגור חוק
הלאום

יהודית איל

אוניברסיטת תל אביב

המכון לחקר העיתונות והתקשורת היהודית ע"ש שלום רוזנפלד

כתב עת לחקר תולדות העיתונות והתקשורת
בעולם היהודי ובישראל

המכון לחקר העיתונות והתקשורת היהודית ע"ש שלום רוזנפלד
המרכז ללימודים בינלאומיים ואזוריים ע"ש ס' דניאל אברהם
הפקולטה למדעי הרוח ע"ש לסטר וסאלי אנטין
אוניברסיטת תל אביב, ת"ד 39040, תל אביב 6139001
טל': 03-6405144
דוא"ל: presstau@tauex.tau.ac.il
אתר: <https://dacenter.tau.ac.il/shalom-rosenfeld>

ראש המכון ועורך אחראי של קשר: פרופ' רענן ריין
מייסד המכון: שלום רוזנפלד
העורך הראשון של קשר: ד"ר מרדכי נאור

קשר יוצא לאור בשיתוף עם ראה, כתב העת לחקר העברית באירופה,
המכון לחקר העברית באירופה, אוניברסיטת פריז 8.

עריכה גרפית: מיכל סמו-קובץ ויעל ביבר, המשרד לעיצוב גרפי
עיצוב העטיפה: מיכל סמו-קובץ
איור העטיפה: יהודית איל
תמונה בשער האחורי: גולדה מאיר ברגע בחירת ועידת מפלגת העבודה בה לראשת המפלגה ולראשת
הממשלה (1969). התמונה באדיבות "כאן 11"

דפוס: סדר צלם

קשר רואה אור פעמיים בשנה
מחיר מנוי שנתי: 100 ₪
מחיר גיליון בודד: 60 ₪

© כל הזכויות שמורות לאוניברסיטת תל אביב, תשפ"ב,
המכון לחקר העיתונות והתקשורת היהודית ע"ש שלום רוזנפלד
המרכז ללימודים בינלאומיים ואזוריים ע"ש ס' דניאל אברהם
הפקולטה למדעי הרוח ע"ש לסטר וסאלי אנטין

כתב עת לחקר תולדות העיתונות והתקשורת
בעולם היהודי ובישראל

עורך
פרופ' גדעון קוץ

מערכת
פרופ' מאיר חזן, ד"ר אורלי צרפתי, ד"ר ברוך לשם,
פרופ' עוזי אלידע, פרופ' נורית גוטמן

רכזת המערכת: נורית קרשון
עריכה לשונית: הרצליה אפרתי
תרגום לאנגלית: נפתלי גרינווד
עריכה לשונית באנגלית: בריל בלסקי

אוניברסיטת תל אביב

המכון לחקר העיתונות והתקשורת היהודית ע"ש שלום רוזנפלד
המרכז ללימודים בינלאומיים ואזוריים ע"ש ס' דניאל אברהם
הפקולטה למדעי הרוח ע"ש לסטר וסאלי אנטין

חברי המועצה המדעית של קשר

- פרופ' חנה אדוני, המרכז הבינתחומי, הרצליה
פרופ' עמי איילון, אוניברסיטת תל אביב
פרופ' עוזי אלידע, אוניברסיטת חיפה
פרופ' דוד אסף, אוניברסיטת תל אביב
פרופ' ג'ודי באומל-שוורץ, אוניברסיטת בר-אילן
פרופ' חיים באר, אוניברסיטת בן-גוריון
פרופ' ג'ודית בוקסר ליוורנט, האוניברסיטה האוטונומית במקסיקו והאוניברסיטה העברית בירושלים
פרופ' ז'רום בורדון, אוניברסיטת תל אביב
פרופ' מנחם בלונדהיים, האוניברסיטה העברית בירושלים
פרופ' אלה בלפר, אוניברסיטת בר-אילן
פרופ' נורית גוברין, אוניברסיטת תל אביב
פרופ' דניאל גוטוויץ, אוניברסיטת חיפה
פרופ' יוסי גולדשטיין, אוניברסיטת אריאל בשומרון
פרופ' יוסף גורני, אוניברסיטת תל אביב
פרופ' נורית גרץ, מכללת ספיר
פרופ' ברוננו די-פורטו, אוניברסיטת פיזה, איטליה
פרופ' דניאל דייך, בית הספר הגבוה למדעי החברה, פריז, צרפת
ד"ר רפאל ואגו, אוניברסיטת תל אביב
פרופ' גבי ויימן, אוניברסיטת חיפה
פרופ' מרדכי זלקין, אוניברסיטת בן-גוריון
פרופ' אביבה חלמיש, האוניברסיטה הפתוחה
פרופ' שמואל טריגאנו, אוניברסיטת פריז 10, צרפת
ד"ר עדה יורמן, אוניברסיטת בר-אילן
פרופ' עקיבא כהן, אוניברסיטת תל אביב
פרופ' אליהוא כץ, האוניברסיטה העברית, ירושלים
ד"ר דוד לביא, המכללה האקדמית הדסה ירושלים
פרופ' שמואל ליימן וילציג, אוניברסיטת בר-אילן
פרופ' יחיאל לימור
פרופ' נעם למלשטריך לטר, המרכז הבינתחומי, הרצליה
פרופ' רפי מן, אוניברסיטת אריאל בשומרון
ד"ר מרדכי נאור
פרופ' הלל נוסק, המכללה האקדמית כנרת
פרופ' מרדכי נייגר, אוניברסיטת בר-אילן
פרופ' דינה פורת, אוניברסיטת תל אביב
פרופ' שמואל פיינר, אוניברסיטת בר-אילן
פרופ' כז'ישטוף פילארצ'יק, האוניברסיטה היגילונית, קרקוב, פולין
פרופ' ענת פירסט, המכללה האקדמית, נתניה
פרופ' משה פלאי, אוניברסיטת מרכז פלורידה, ארה"ב
פרופ' יורם פרי, אוניברסיטת מרילנד
ד"ר צבי צמרת
פרופ' גרעון קוץ, אוניברסיטת פריז 8, צרפת
פרופ' רות קרטון-בלום, האוניברסיטה העברית, ירושלים
פרופ' אפרים ריבלין, אוניברסיטת פריז 8, צרפת
פרופ' רענן רייך, אוניברסיטת תל אביב
פרופ' זהר שביט, אוניברסיטת תל אביב
פרופ' יעקב שביט, אוניברסיטת תל אביב
פרופ' יוסף שטרית, אוניברסיטת חיפה
פרופ' עופר שיף, אוניברסיטת בן-גוריון
פרופ' דב שנער, המכללה האקדמית הדסה, ירושלים
פרופ' אניטה שפירא, אוניברסיטת תל אביב

התוכן

קשר מס' 57, סתיו 2021

- 7 מה בקשר 57: ההיבט המגדרי בתקשורת – אונס, עוצמה, שליטה, אידיאולוגיה
- 8 "הם משלנו" – סיקור תקשורתי דינמי של אונס קבוצתי: מקרה איה נאפה – אלה בן עטר, אודליה דיין גבאי וגבריאלה יונס-אהרוני
- 31 ההיבט המגדרי בקריירה הפוליטית של גולדה מאיר: ניתוח באמצעות תוכנית הטלוויזיה "חיים שכאלה" – גילעד גרינוולד
- 52 מיאזור ועד נצרת: עלונך – ביטאון הנשים של המפלגה הקומוניסטית הישראלית בשנות החמישים של המאה העשרים – חגית כהן
- 74 גיבורים טרגיים מודרניים: המאבק על המסגור התקשורתי ברטוריקה של ראשי המדינה שהואשמו בעבירות פליליות – תיקי בלס ואורי מלכין
- 105 "אם אני נמושה אתה נפולת": הסכסוך בין יצחק רבין לשמעון פרס, סיקורו העיתונאי והשפעתו על תוצאות הבחירות לכנסת התשיעית ב-1977 – ערן אלדר
- 131 חוק אחד, נרטיבים רבים: מסגור הדיונים על חוק הלאום בעיתונות הכתובה והאינטרנטית בעברית ובערבית – מוטי גיגי, יובל גוז'נסקי ואליאב גוטמן
- 155 המאפיינים המרכזיים של השמועות שנפוצו ברשתות החברתיות בישראל בגל הראשון של נגיף הקורונה – עדי שלם-רבינוביץ, הודיה אביקסיס, יהודית יחזקאלי ואזי לב-און
- 175 הלכנו, 1886: סוף המירוץ בלונדון – גדעון קוזן
- 188 דאס ווארט: העיתון החרדי של וילנה – ירושלים דליטא – בתקופת בין המלחמות – מנחם קרן-קרץ
- 216 קשר לתיעוד
- 221 קשר למחקר
- 231 קשר לספרים
- 241 המחברים
- 7e מבוא ותמציות באנגלית

קשר – כתב עת לחקר תולדות העיתונות והתקשורת בעולם היהודי ובישראל יוצא לאור פעמיים בשנה ע"י המכון לחקר העיתונות והתקשורת היהודית ע"ש שלום רוזנפלד באוניברסיטת תל אביב. **קשר** מעוניין לפרסם מאמרי מחקר מקוריים וסקירות מדעיות בכל הנושאים הנוגעים לתולדות אמצעי התקשורת ואנשי התקשורת היהודים, לפעולתם ולהשפעתם, במבט רב תחומי. כל המאמרים יועברו לשיפוט "עיוור" לקוראים מתוך המועצה המדעית ואם יש צורך בכך, גם מחוצה לה. המציעים מתבקשים להגיש את המאמר בתכנת Word לכתובת המערכת: presstau@tauex.tau.ac.il ויקבלו תשובה תוך שלושה חודשים. האורך הממוצע של המאמר לא יעלה על 8,000 מילים. ההערות והביבליוגרפיה יבואו בסוף המאמר. שיטת הציטוט בהתאם לדיסציפלינה. המערכת מזמינה סקירות וביקורות על ספרים חדשים בתחום עיסוקו של כתב העת ותציע ביקורות כאלה גם בעצמה. **קשר** מפרסם גם רשימה של עבודות דוקטור ותזות לתואר שני שאושרו לאחרונה בצירוף תמצית של 250 מילים לכל היותר לתיזה ו-500 לדוקטורט.

“הם משלנו” – סיקור תקשורת דינמי של אונס קבוצתי: מקרה איה נאפה

אלה בן עטר, אודליה דיין גבאי וגבריאלה יונס-אהרוני

תקציר

אחד מתפקידיה המרכזיים של תקשורת ההמונים הוא שמירה והגנה על נורמות חברתיות, במיוחד בכל הקשור לטאבו חברתי. בה בעת היא אמורה להביא נקודות מבט שונות בסיקור אירועים. כיצד מקיימת התקשורת את שני התפקידים האלה כשבאחד מהם נדרשת אמירה חד משמעית בלתי משתמעת לשתי פנים ובשנייה מוצגות דעות ונקודות מבט מגוונות?

המחקר בוחן את הסיקור התקשורתי של פרשת החשד לאונס קבוצתי בקפריסין בקיץ 2019. נותחו כשלושים כתבות ששודרו במהדורת החדשות המרכזית בשני ערוצי טלוויזיה בישראל במהלך שבועיים, מחשיפת הפרשה ועד חזרתם של הנערים החשודים לארץ. הניתוח נעשה באמצעות מודל מקורי, The dynamic Media coverage Spectrum (M.S.M) around the Moral nucleus שפותח לצורך מחקר זה, המציג את תנועת הסיקור התקשורתי סביב הגרעין המוסרי של הטאבו החברתי על אונס קבוצתי.

על פי הממצאים הדיווח נע בשלושה מסלולים אליפטיים סביב גרעין הטאבו שלגביו אין ערעור: המסלול הראשון עסק בשאלה מי הוא האשם באירוע, המסלול השני בחן את החוק מול הנורמה והמסלול השלישי נע סביב הסמנטיקה של המיצוב. בכל אחד מהמסלולים משתנה עמדת התקשורת לגבי התוקף, הקורבן וחומרת המעשה – לפי העיתונאי, באילוצים המערכתיים, הקירבה והריחוק למשתתפים באירוע והשיח הציבורי המתעורר בתגובה לאירוע. המחקר מצביע על הנרטיבים השונים שנבחרו למסגר את האירוע והתייחסותם למשתנים של מגדר, מעמד, הזהות, לשייכות האתנית של המעורבים ולגיאופוליטיקה של המקרה. השפה הוויזואלית והמילולית שליוותה את הפרשה הייתה בעלת פנים רבות ונתנה ביטוי למסרים משתנים שנעו סביב גרעין הטאבו הקבוע. המחקר מצביע על יתרונו של מודל ה-M.S.M בהקשר לניתוח סיקור של אירוע מורכב מבחינה רגשית, מוסרית וחברתית. מממצאי המחקר עולה כי למרות ההכרה שהתקשורת נותנת לטאבו חברתי, הכרחי לפתח שיח ציבורי ביקורתי בעיקר לגבי המסרים המועברים לתקשורת דרכה בנוגע לבני נוער והמשמעות המוסרית של עבירות מין.

מילות מפתח: מסגור, אונס קבוצתי, טאבו חברתי, מודל דינמי בסיקור תקשורתי, איה נאפה

ההיבט המגדרי בקריירה הפוליטית של גולדה מאיר: ניתוח באמצעות תוכנית הטלוויזיה "חיים שכאלה"

גילעד גרינוולד

תקציר

ליחסיה של גולדה מאיר עם תחום המגדר ועם התנועה הפמיניסטית היו מורכבים ואמביוולנטיים. זאת הן ברמת תפיסתה על ידי דעת הקהל בארץ ובעולם, הן ברמת הזיהוי שלה את עצמה כמנהיגה אישה או כפמיניסטית. בשנת 1977 שודרה בערוץ הראשון תוכנית הטלוויזיה "חיים שכאלה" שבה הייתה מאיר האורחת המרכזית. במהלך המשדר בן כשלוש השעות הוצגה הביוגרפיה הפוליטית של מאיר, ומפעם לפעם עלה גם הנושא המגדרי. המאמר מתמקד בבחינת נושא זה. באמצעות צפייה ביקורתית וניתוח תוכן איכותני של תוכנית הטלוויזיה המחקר ביקש לבדוק אם וכיצד בלט נושא המגדר בקריירה הציבורית של מאיר. נמצא שהשידור כלל 47 אזכורים מגדריים. אזכורים אלה מוּיָנו לשש תבניות חשיבה עיקריות, ובהן זיהויה העקיב של מאיר עם תחום הבית; מסגורה בתכונות אופי "נשיות" כגון אנושיות, אימהות וחום; פקפוק בכשירותה המנהיגותית בנושאים "גבריים", כגון הביטחון הלאומי; והתייחסות ליחסיה האישיים. ייחודו של המאמר וחידושו התיאורטי נעוצים באפשרות שהוא מציע לבחון ביוגרפיה של מנהיג פוליטי לא רק באמצעות מסמכים ארכיוניים, כי אם גם באמצעי התקשורת. מסקנתו האמפירית העיקרית היא שבניגוד מסוים לחלק ממחקרי העבר נראה שהנושא המגדרי היה בולט ומשמעותי בחייה הפוליטיים של גולדה מאיר.

מיאזור ועד נצרת: עלונך – ביטאון הנשים של המפלגה הקומוניסטית הישראלית בשנות החמישים של המאה העשרים

חגית כהן

תקציר

מאמר זה עוסק בביטאון עלונך: ירחון לאשה בכית ובחברה, שיצא לאור ביוזמתו של אנד"י (=ארגון נשים דמוקרטיות בישראל), ארגון של המפלגה הקומוניסטית הישראלית (מק"י). עלונך החל לצאת לאור בשנת 1951 בעברית, בערבית, בידיש ובבולגרית, במטרה לפנות אל המגזרים שאותם שאפה מק"י לגייס. במאמר אבקש לברר כיצד השתקפה מציאות החיים הישראלית בביטאון הנשים הקומוניסטי, מה הייתה עמדתו של עלונך בסוגיית השוויון המגדרי וקידום מעמד האישה, ואם חרט על דגלו מאבק על זכויות הנשים. מטרתי היא לעמוד על הזיקה בין הסוגיות המגדריות לסוגיות המעמדיות שעלו בירחון, ולעגן את עלונך הן בהקשר של עיתונות הנשים הישראלית שהתפרסמה בשנות החמישים של המאה העשרים, הן בהקשר הנרחב של עיתונות הנשים הקומוניסטיות שהופיעה ברחבי העולם בשנות החמישים של המאה הקודמת.

במאמר אדון בפעילותה של אנד"י ובדיוקן החברתי של הכותבות והקוראות של עלונך. אנתח את נושאים והסוגיות שנדונו בביטאון, ואעמוד על הדימויים המגדריים שרווחו בו. חברות אנד"י לקחו חלק פעיל במאבק למען זכויות הנשים, וב עלונך התפרסמו כתבות נרחבות על הדיכוי הכלכלי, הלאומי והאישי של נשים בישראל – ערביות ויהודיות, עולות וותיקות. הביטאון הרבה לרווח על פעילותן של חברות אנד"י במאבק למען השלום במזרח התיכון ולמען השלום העולמי. אבחן גם את זיקתן של חברות אנד"י לברית המועצות כפי שזו באה לכיטוי בדפי העיתון.

המאמר בא לשפוך אור על מעורבותן של נשים ישראליות קומוניסטיות במרחב הציבורי והפוליטי במדינת ישראל. כביטאון נשים קומוניסטי ביטא עלונך את המגמות השונות שהתגלו בעיתונות הנשים הקומוניסטית בשנות הארבעים והחמישים של המאה העשרים. למרות התנאים הפוליטיים והחברתיים השונים, אפשר להגדירו בטווח שבין השמרנות שאפיינה את עיתונות הנשים הסובייטית בשנות החמישים ובין השיח הפמיניסטי שהתפתח בעיתוני המפלגה הקומוניסטית במערב בשנים אלה, שיח שהקדים את זמנו ובישר את הופעתו של הגל השני של הפמיניזם. בדפי עלונך שכנו זה לצד זה דימויים מגדריים סותרים על מקומה של האישה בתא המשפחתי ועל מכלול תפקידיה בחברה.

גיבורים טרגיים מודרניים: המאבק על המסגור התקשורתי ברטוריקה של ראשי המדינה שהואשמו בעבירות פליליות

תיקי בלס ומר אורי מלכין

תקציר

במאמר נבחנת רטוריקה של נאומיהם של שני ראשי ממשלה ישראלים שהואשמו בעבירות הקשורות לטוהר המידות. תכלית ההצהרות והנאומים התקשורתיים שנבחרו ונותחו הייתה להשפיע על סדר היום הציבורי והמסגור התקשורתי במקביל להליך המשפטי המתנהל בבתי המשפט.

אנו מציגים ניתוח של הרכיבים הרטוריים בשני נאומים מרכזיים שצולמו ושוודרו בשידור חי באמצעי התקשורת: (1) הצהרתו של ראש הממשלה לשעבר, אהוד אולמרט, לפני כניסתו לכלא מעשיהו ביום 15 בפברואר 2016. (2) נאומו של ראש הממשלה דאז, בנימין נתניהו, לאחר הודעתו של היועץ המשפטי לממשלה על הגשת כתב האישום נגדו ביום 21 נובמבר 2019 (כתב האישום עצמו הוגש בינואר 2020).

לשני מקרי המבחן משותפת העובדה שנגד הפוליטיקאים נפתחה חקירה פלילית בעודם מכהנים בתפקיד ממלכתי רם, ראש ממשלת ישראל, ואף הוגשו נגדם כתבי אישום. עובדה זו לא רק מעניקה להם מעמד של ראשי מדינות בעלי עוצמה רבה והשפעה על סדר היום הציבורי והתקשורתי, אלא גם מאפיינת אותם כגיבורים טרגיים במונחיו של אריסטו.

אף ששני המקרים מודרניים, אנו טוענים כי אפשר למצוא בהופעותיהם התקשורתיות רכיבים רטוריים קלאסיים ששורשיהם בימי התמסדות הדמוקרטיה ביוון העתיקה: אתוס, לוגוס ופתוס. אחת המטרות של ההופעות התקשורתיות בנסיבות אלה הייתה להשפיע על דעת הקהל ולנסות להטותה לטובתם. השערתנו הייתה שהטקסטים הללו יכללו נרטיבים כמו: "הנאשם כנרדף", "אכיפה בררנית" ו"תרומתו הציבורית של הנאשם גוברת על ההאשמות". ניתוח הנאומים מאשר השערה זו.

בשני המקרים תקפו האישים את התקשורת, ובה בעת השתמשו בה להטות (או לנסות להטות) את סדר היום התקשורתי לטובתם בניסיון לחזק את חפותם בשיח הציבורי. עם זאת ניכרים הבדלים בין הנאומים. בעוד נאומו של אהוד אולמרט שמר על ממלכתיות ואמון במערכות המשפט והצדק, נאומו של נתניהו הדגיש טענות על שחיתות וריקבון מערכות שלטון החוק ורדיפה על בסיס אישי ופוליטי. כמו כן מצאנו כי נתניהו הדגיש

רכיבי פתוס רטוריים, וכי מטרה מרכזית בנאומו הייתה לעורר רגשי כעס בקרב המאזינים, ולהניע אותם למחאה והתנגדות.

מדובר במחקר שיטתי של נושא המצוי בשיח חברתי, שבו מעורבים לא אחת שיח יצרי, רגשי, ורווי בדעות קדומות. מחקר זה מציע התבוננות אחרת, באמצעות כלים אמפיריים. מצאנו שאפשר להשתמש במאפיינים הרטוריים הקלאסיים באופן שמאפשר את הגדרתם של ראשי המדינה הנאשמים בפלילים כגיבורים טרגיים מודרניים.

”אם אני נמושה אתה נפולת”: הסכסוך בין יצחק רבין לשמעון פרס, סיקורו העיתונאי והשפעתו על תוצאות הבחירות לכנסת התשיעית ב-1977

ערן אלדר

תקציר

סיבות רבות, בהן חברתיות, כלכליות וביטחוניות, הביאו במאי 1977 לקריסתה של ההגמוניה השלטונית של מפלגת העבודה, ממשיכת דרכה של מפא”י ההיסטורית. בבחירות לכנסת התשיעית הובסה מפלגת העבודה ונדרקה אל ספסלי האופוזיציה. אחת הסיבות למפלה הייתה הסכסוכים הפנימיים החריפים והבלתי פוסקים בתוך המפלגה, שהציבור היה ער להם ושהתקשורת עסקה בהם, סיקרה ופירשה את משמעותם. בשנות השבעים בלט במיוחד הסכסוך בין שמעון פרס ויצחק רבין, שלאחר מלחמת יום הכיפורים ביקשו להמשיך את דרכם של המייסדים בצמרת המפלגה. סכסוך מר זה זכה לסיקור נרחב בתקשורת הישראלית והייתה לכך השפעה רבה על דעת הקהל. עד כמה הייתה אחראית המנהיגות עצמה למפלה הצורבת? האם היריבות הפנים-מפלגתית וההתנגדויות לעומדים בצמרת המפלגה הייתה זרז שבסופו בא המהפך הפוליטי? נראה כי הסכסוכים הפנימיים כרסמו בגוף המפלגה ובסמכותו של העומד בראשה. מאמר זה עוסק בשורשי הסכסוך, במהותו, באופן סיקורו בתקשורת הישראלית ובהשפעתו על תוצאות הבחירות במאי 1977.

חוק אחד, נרטיבים רבים: מסגור הדיונים על חוק הלאום בעיתונות הכתובה והאינטרנטית בעברית ובערבית

מוטי גיגי, יובל גוז'נסקי ואליאב גוטמן

תקציר

המחקר בוחן את הסיקור של הדיון הציבורי בנושא חוק הלאום בעיתונות הכתובה בישראל, ומבוסס על ניתוח כמותי ואיכותני של 540 כתבות בשבעה עיתונים בעברית ובערבית, מקוונים ומודפסים, שפורסמו בשלוש השנים שלפני חקיקת החוק ביולי 2018. ממצאי המחקר מגלים שינויים משמעותיים במסגור הדיווח העיתונאי. רוב העיתונים בחרו צד בוויכוח, והבליטו קולות של תמיכה מלאה בחוק או התנגדות מלאה לו, בהדגשת הדרמטי והסנסציוני. העיתונים בעברית התמקדו בשחקנים הפוליטיים היהודים המרכזיים ובסוגיית הזהות היהודית, בעוד העיתונים בערבית סיקרו בעיקר אישי ציבור ערבים, שהתנגדו לחוק וראו בו חוק גזעני.

העיתונים בחרו לתאר את הוויכוחים על החוק בהתאם לתפיסת קהל היעד שלהם מתוך תפיסה של העיתונות כהתקשרות, דהיינו עיתונות המבקשת להפוך למרכז של קהילה שבה נוצרות תחושות שייכות וזהות סובייקטיביות. הדפוס שאימצה העיתונות היה הבלטת סוגיות שנחשבות בעיני הקוראים המשוערים שלו כוערות, והתעלמות מסוגיות מרכזיות אחרות כמו משמעות החוק כחוק יסוד. ממצאינו מעלים חשש לאובדן מקומה של העיתונות כמקום מפגש לדיון בעמדות שונות ומגוונות בספירה הציבורית.

מילות מפתח: חוק הלאום, מסגור, עברית וערבית, עיתונות כתובה, עיתונות כהתקשרות, קוראים כצרכנים

המאפיינים המרכזיים של השמועות שנופצו ברשתות החברתיות בישראל בגל הראשון של נגיף הקורונה

עדי שלם-רבינוביץ, הודיה אביקסיס, יהודית יחזקאלי
ואזי לב-און

תקציר

שמועות נפוצות בהקשרי משברים ואסונות בניסיון ליצור סדר, להעניק משמעות או לנהל סיכונים במצבים מעורפלים. נגיף הקורונה הפך את שגרת חיינו וגרם לחששות מדרכי ההפצה, ההידבקות וסיכויי ההחלמה, מה שהביא לריבוי שמועות. ריבוי שמועות זה ניזון גם מהזמינות הגבוהה ומהמרכזיות של הרשתות החברתיות לצורך קבלת ומידע הפצתו. מה אפיין את השמועות שנופצו ברשתות החברתיות בישראל בחודשים הראשונים של משבר הקורונה? לשם מענה על שאלה זו נאסף מידע על כמאה שמועות מאתרים בארץ, ובתשואל אנשים מקבוצות גיל מאזורים שונים בישראל. רובן המוחלט של השמועות עסק בתחום הבריאות, ואילו קומץ שמועות נגע בהיבטים אחרים של המגפה. הממצאים העיקריים היו: (1) רוב השמועות עסקו בדרכים להימנע מהידבקות בנגיף או להחלמה מהמחלה, ובתחושות הפיזיות של מי שנחשף לשמועות. נושאים אלה העסיקו הרבה יותר מאשר נושאים "רחוקים" כמו מקור הנגיף. (2) בחלק ניכר מהשמועות צוינו שם של חוקר או מוסד מהארץ או מחו"ל (אקדמי, רפואי או אחר) שכביכול עומד מאחוריו (כנראה כדי לנסוך אמינות בשמועה). (3) מספר השמועות שעסקו בהקטנת ממדי המגפה (למשל: שגורמי ממסד מגדילים את היקף האיום בכוונה כדי לשלוט באוכלוסייה) היה קטן, אך כפול ממספר שמועות שעסקו בהגדלת ממדי המגפה (כלומר, שהמגפה עשויה להיות הרבה יותר חמורה וקטלנית מכפי שנדמה).

הלבנון, 1886: סוף המירוץ בלונדון

גדעון קויץ

תקציר

באביב 1886 הגיע יחיאל בריל, עורך הלבנון, כתב העת העברי הראשון שיצא בארץ ישראל, בירושלים, לתחנה הרביעית והאחרונה במסע הנדודים של עיתונו באירופה – לונדון. כאזרח בריטי הוא קיווה להטיל שם עוגן לתקופה ממושכת לו ולמשפחתו ולחדש את תפארת העיתונות העברית החדשה שהוא נמנה עם מייסדיה. אך החודשים הספורים של הוצאת עשרת גיליונות העיתון האחרונים היו גם החודשים האחרונים של חייו. בריל לא היה רק "אחד מחללי הספרות העברית", כפי שכתב אחד ממספידיו. הטרגדיה של דמות מפתח נשכחת זו בתולדות העיתונות העברית והמפעל הציוני מתמצה באותם חודשים של מאבק על קיומו החומרי והרוחני, ובאה לידי ביטוי בכתיבתו הסוערת ובבחירת נושאו בגיליונות העיתון העברי הגוסס ומת עם עורכו שהשאיר למשפחתו צוואה – להמשיך להוציא לאור את עיתון היידיש שייסד. ניכור וניתוק מהתחדשות העיתונות העברית, מצרכיה החדשים של הקהילה היהודית המקומית והבין־לאומית, מן השינויים במציאות הפוליטית והחברתית ומאבקו העיקש להנהגת נורמות שאיש לא רצה בהן עוד הביאו לאובדנו. מות הלבנון ומייסדו היה גם סופו של עידן חלוצי בתולדות העיתונות העברית – זה של העיתונות השבועית. בגיל חמישים היה בריל, המחדש והלוחם הגדול על דמות העיתונות והחברה היהודית, איש שחוק ששייך לעבר, עם מעריצים שחשבו שהחמיץ את הגדולה שנועד לה, אך בעיקר עם שונאים ותיקים שהקים בסגנונו ובמאבקיו, שלא חדלו לשנוא אותו גם אחרי הרגע האחרון, למרות התקווה שהביע ידירו הנאמן, הרב יחיאל מיכל פינס, כי אלה "לכוונתו יפנו ולא יביטו למעשיו".

דאס ווארט: העיתון החרדי של וילנה – ירושלים דליטא – בתקופת בין המלחמות

מנחם קרן-קרץ

תקציר

כבר במאה השבע-עשרה נודעה וילנה כאחת הקהילות היהודיות החשובות בליטא. באמצע המאה השמונה-עשרה היא התפרסמה עוד יותר בזכותו של הרב אליהו בן שלמה זלמן (הגר"א), ששליטתו המופתית בכל תחומי הספרות התורנית זיכתה אותו בתואר "הגאון מוילנה". בשל השקפתו האנטי-חסידיית של הגר"א הפכה וילנה למרכז תנועת ההתנגדות לחסידות. במהלך המאה התשע-עשרה חל שינוי מהותי באורח החיים היהודי בעיר. בהשפעתן של תנועות מודרניות, ובראשן ההשכלה והלאומיות, היו שומרי המצוות, שהיו רוב מוחלט בתחילת המאה, למיעוט שחשש לעתידו. וילנה הפכה לבירת הספרות העברית החדשה ובעיר התקבצו סופרים ואינטלקטואלים רבים. צעירים משכילים למדו באוניברסיטה המקומית, שבניגוד למוסדות אחרים לא הפלתה את הסטודנטים היהודים לרעה.

בתחילת המאה העשרים התגוררו בוילנה כ-80,000 יהודים, כמחצית ממספר התושבים, והיא נחשבה לאחת הקהילות היהודיות הגדולות והחשובות ביותר בעולם היהודי. בשנים אלה התעוררה מחדש האנטישמיות בליטא ובמקביל הקימו בה הסוציאליסטים היהודיים את תנועת הפונד שהתרחבה במהירות לקהילות רבות באימפריה הרוסית. בוילנה פרחו גם הלאומיות היהודית ורבים הצטרפו לתנועות הציוניות.

לאחר המלחמה סופחה וילנה לפולין, שהוקמה לאחר למעלה ממאה שנות כיבוש זר. אומנם אגודת ישראל שהוקמה עוד בשנת 1912 החלה לפעול בפולין, אבל רבני ליטא הקפדנים, ובראשם החפץ חיים והרב חיים עוזר גרוז'ינסקי, התקשו לשתף פעולה עם התנועה שבראשה עמדו אדמו"רים חסידיים ורבנים משכילים מגרמניה שנתפסו בעיניהם כפשרנים וכבעלי השקפה דתית נחותה. כדי לפעול לחיזוק היהדות החרדית באזורי ליטא שסופחה לפולין הקימו רבני וילנה את "קרן התורה" וארגונים חרדיים נוספים, וייסדו את השבועון דאס ווארט.

השבועון שיצא לאור עד פרוץ מלחמת העולם השנייה, ייצג את השקפת העולם האליטיסטית והבדלנית של הרבנים הליטאיים. הוא סיקר את הנעשה ביהדות החרדית בליטא, עקב אחר הנעשה בארץ ישראל ובמיוחד בנושא ההתיישבות החרדית בה, עורר תרומת כספים לאחזקת הישיבות ומערכת החינוך החרדית ודיווח על פעילותם של הארגונים המקומיים. באמצעות פעולות אלה, וחרף האתגרים הכלכליים והחברתיים, הצליחה וילנה לשמר את מעמדה כמרכז תורה ואת תוארה כ"ירושלים דליטא".